

Professionalisering, de ontwikkeling van het ontwerpvak

'Een architect bezit de kwaliteiten om het nog niet bedachte nieuwe te bedenken. Hij is een netwerker, maatschappelijk gericht, creatief en bovendien technisch.'

Roben Gort geciteerd in 'De nieuwe Architect. Het DNA van de architect', De Architect, okt. 2014 p.38

Veranderende context voor de ontwerper

De rol van de ontwerper ontwikkelt zich. Het gaat niet meer alleen om het formuleren van een concreet antwoord op een vraag, maar ook om het verkennen van die vraag zelf met inzet van ontwerp – ontwerpend onderzoek dus. De context is een maatschappij die zich voor ruimtelijke en maatschappelijke vraagstukken gesteld ziet waaraan op een meer geïntegreerde manier gewerkt zal moeten worden. De kennis en input van allerlei belanghebbenden zoals burgers, ondernemers en andere partijen is al tijdens het ontwerpproces nodig. Ook met deze integrale benadering breidt het vakgebied van de ontwerper zich uit. Het is belangrijk dat ontwerpers zich bezinnen op hun positie en mogelijkheden binnen dit nieuwe krachtenveld en begrijpen wat hun rol kan zijn en welke expertise ze daarbij nodig hebben. Dit zal leiden tot betere oplossingen en dat is in het belang van de opdrachtgever en de samenleving als geheel.

Hoge eisen

Ook de situatie op het gebied van aanbestedingen en prijsvragen zet architecten aan tot het verkennen van andere wegen. Europese aanbestedingen kenmerken zich – vooral in Nederland – door strenge voorwaarden en regels. In veel gevallen worden hoge eisen gesteld aan het portfolio en de omzet van bureaus, terwijl voor de ontwerpinspanningen niet of nauwelijks vergoedingen beschikbaar zijn. Prijsvragen zijn om die reden voor veel bureaus onaantrekkelijk. Daarmee zijn Europese aanbestedingen en prijsvragen in Nederland slechts interessant voor een handvol grote bureaus. De situatie in de ons omringende landen wordt door veel Nederlandse ontwerpers als gunstiger ervaren. Zo is er in Duitsland en Frankrijk meer prijzengeld beschikbaar als beloning voor de ontwerpinspanningen van architecten. Niet alleen maakt dit deelname aan prijsvragen en aanbestedingen interessanter uit commerciële overwegingen, er spreekt ook een grotere waardering uit voor de rol en inbreng van de architect. Doordat in deze landen architectuurdeskundigen zoals hoogleraren deel uitmaken van beoordelingscommissies en jury's, worden ontwerpen bovendien meer beoordeeld op architectonische kwaliteit in plaats van prijs en efficiëntie.

Nieuwe rollen

In Nederland zien we dat veel ontwerpers op zoek gaan naar nieuwe manieren om werk te genereren en zich te profileren in het veld. Verschillende partijen leveren een bijdrage aan deze verkenning van nieuwe rollen. Zo heeft de faculteit Bouwkunde van de TU Delft het initiatief genomen voor De Nieuwe Architect (The New Architect, DNA), een onderzoek met studenten en docenten naar de positie van de architect in veranderende tijden. Wat is de rol van de architect in de samenleving en in het ontwerpproces? Hoe zit het met auteurschap? Welke kennis en expertise moet de architect in huis hebben en kan hij zich het beste ontwikkelen tot generalist of juist tot specialist?

De BNA ondersteunt de praktijk met de ontwikkeling van zogenaamde dienstenkaarten. Deze profielen met nieuwe rollen en verdienmodellen helpen architectenbureaus zich te profileren in de veranderende markt. Naast de traditionele rol van scheppende architect, die met zijn ontwerp een concreet antwoord formuleert op de vraag van een opdrachtgever, ontwikkelen ontwerpers zich dus in verschillende richtingen.

De ontwikkelende ontwerper

'Jaarlijks deed ik mee aan een grote prijsvraag. Ik zette er vol op in om die prijs ook daadwerkelijk te winnen, zo ook in 2005 bij de stadsbibliotheek van Stockholm. Meer dan 1000 teams hadden ideeën ingezonden. Toen realiseerde ik mij dat ik slecht één promille kans had om te winnen. Dit zette ik af tegen de kosten. (...) Vanaf dat moment ben ik zelf, eerst kleinschalig, gaan ontwikkelen.'

Tom Frantzen geciteerd in: B. Rombout, 'Als een patch op de knie', bouwuitvoering.nl/nieuwbouw/hoogste-houten-gebouw-van-nederland/

Vergeleken met de markt van voor de crisis zijn er minder ontwerpogaven: de markt is behoudend, er is weinig geld en er zijn veel architecten. Door zelf initiatieven te nemen en risicodragend te ontwikkelen kan de architect aan het werk en is hij in staat om zijn portfolio uit te breiden. Daarmee kunnen ook andere afspraken worden gemaakt tussen bouwende en ontwikkelende partijen zodat bijvoorbeeld de voordelen van slimmer en goedkoper bouwen met behoud van kwaliteit niet alleen voor de aannemer zijn maar ook voor de ontwikkelende architect. Dit geeft meer transparantie, stimulans tot samenwerking en meer grip op de architectonische kwaliteit.

Ook in dit soort processen zien we dat processen van cocreatie goede mogelijkheden bieden. Ontwikkelende architecten kiezen voor een niche die veel grote ontwikkelaars links laten liggen door bijvoorbeeld in samenspraak met eindgebruikers projecten te ontwikkelen.

De technische ontwerper

'Het is te zot voor woorden: in een vliegtuig dat zich met enorme snelheid beweegt zit je naast een dun en tochtvrij wandje dat temperatuurverschillen van min vijftig tot plus vijftig aankan. Intussen knutselen we op de grond met zware materiaalvretende constructies gebouwen in elkaar, die ook nog allerlei bouwfysische problemen kennen. De bouw heeft zich in de afgelopen decennia marginaal ontwikkeld, zo lijkt het.'

Thijs Asselbergs, 'Visioenen van vooruitgang', aTA/architectuurcentrale Thijs Asselbergs, 2008

We zien dat het beroep van architect zich in steeds sterkere mate richt op de 'voorkant', het proces van ontwerpend onderzoek waarin programma en ruimtelijke mogelijkheden worden verkend. In deze ontwikkelingen lijkt het technische aspect van het bouwen soms wat op de achtergrond te raken en overgelaten te worden aan constructeurs en technenuten. BIM, robotisering van de bouw, digitale fabricage en allerlei nieuwe methodes en technieken op het gebied van duurzaamheid bieden nieuwe perspectieven voor de architectuur en het ruimtelijk ontwerp. Daarom is het van groot belang om deze kant van het bouwen te blijven ontwikkelen binnen het domein van de architectuur – niet alleen in het ontwerponderwijs aan de TU's maar ook als aandachtsgebied voor bureaus waaraan zij zich al dan niet in samenwerkingsverbanden kunnen wijden.

Technische innovaties zorgen voor meer mogelijkheden voor de bouw en het ruimtelijk ontwerp en kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van een veelzijdige, hoogwaardige en duurzame leefomgeving. Specifiek op het gebied van techniek zien we dat bouwbedrijven, design, wetenschappelijk onderzoek en ruimtelijk ontwerp de handen in een slaan in cocreatie-achtige processen. Een mooi voorbeeld is de brug van MX3D die door middel van robots op locatie 3D geprint wordt.

De agenderende ontwerper

'Vraagstukken als het verduurzamen van de samenleving, het bevorderen van gezond ouder worden, het realiseren van een gezonde en veilige waterhuishouding en het vergroten van voedselveiligheid vragen om herontwerp van maatschappelijke systemen op basis van kennis, kansen en mogelijkheden. Ontwerpers agenderen deze vraagstukken actief.'

Paul Rutten en Lauran Schijvens, Ontwerpers onderzoeken de toekomst, Pocket jaarverslag 2014, Stimuleringsfonds Creatieve Industrie

Door een zich terugtrekkende overheid en een haperende vastgoedmarkt is er ruimte ontstaan voor ontwerpers om nieuwe opgaven te definiëren en op eigen initiatief projecten te ontplooiën. Een voorbeeld is de gebiedsontwikkeling die bureau ZUS (Zones Urbaines Sensibles) in gang heeft gezet in het Rotterdam Central District, nabij Station Rotterdam Centraal. Zij zagen een hoogstedelijk gebied met veel potentie dat als gevolg van stagnatie op de vastgoedmarkt nauwelijks werd gebruikt en besloten het nieuwe betekenis voor de stad te geven met een reeks van initiatieven zoals de transformatie van een leegstaand kantoorgebouw tot levendige hub voor creatieve industrie en een voetgangersbrug over een drukke verkeersader. Ook bureaus als Doepel Strijkers, Daan Roosegaarde en de Urbanisten komen met eigen initiatieven waarmee zij nieuwe onderwerpen op de ruimtelijke agenda plaatsen en via cocreatie tot ontwikkeling brengen. Het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie ondersteunt onafhankelijk onderzoek naar nieuwe ruimtelijke vraagstukken en de bijbehorende ontwikkelingsprojecten.

De onderzoekende ontwerper

'Architectuur is een manier van denken die zich op verschillende manieren kan materialiseren. Onderzoek is een cruciale manier om relaties te leggen tussen ontwerp en samenleving of maatschappelijke opgaven.'

David Mulder XML architecten, www.nederlandwordtanders.nl

We leven in een kennissamenleving en een creatieve economie waarin de creatieve generalist van onschatbare waarde is. Ontwerpend onderzoek is een goede manier om te werken aan antwoorden op de grote maatschappelijke uitdagingen waar wij ons voor gesteld zien op het gebied van circulaire economie, gezondheid, onderwijs, de inclusieve samenleving, slimme steden, veiligheid, groen en transport. Als deze vraagstukken in onderlinge samenhang worden benaderd krijgen ze de tot de verbeelding sprekende naam 'wicked problems'. Technieken uit de wereld van het ruimtelijk ontwerp lenen zich goed voor het benaderen van deze complexe vraagstukken: design thinking. Ontwerpers zijn bij uitstek geschikt als spil en drijvende kracht in dit proces. Zij zijn in staat te navigeren in een zwerm van kennis en kunnen inzichten daaromtrent visualiseren. Zij kunnen vooruitdenken in scenario's en beschikken over (ruimtelijke) intuïtie. Dit maakt ontwerpers bij uitstek de 'drivers for change'.